

Gijs den Braven
s4068300
Bachelor Geschiedenis
Radboud Universiteit Nijmegen

Alfred de Grote
Culturele en intellectuele hervormingen en de perceptie van Rome in
Angelsaksisch Engeland

Voorwoord

Het onderwerp van deze scriptie is een gevolg van mijn interesse voor de spanning tussen Denen en Angelsaksen in Engeland tijdens de middeleeuwen. Alfred de Grote (848-899) wordt vaak gezien als de grondlegger van Engeland en als de grootste regent die Engeland ooit heeft gekend. Schrijver en historicus Bernard Cornwell heeft mijn interesse voor dit onderwerp gevoed met zijn serie boeken genaamd *The Warrior Chronicles*. Deze kronieken met als protagonist de Angelsaksische Uthred spelen zich af ten tijde van de regeringsperiode van koning Alfred de Grote. Cornwell verwijst in zijn boeken vaak naar het Romeinse verleden en diens overblijfselen spreken bij de protagonist vaak tot de verbeelding. Tijdens het lezen van deze boeken ben ik me af gaan vragen hoe er in het middeleeuwse Engeland naar het Romeinse verleden werd gekeken. De Romeinen hadden een hoogstaande cultuur en waren zeer intellectueel. In de eeuwen na de val van het Romeinse rijk gingen vorsten zoals Alfred de Grote continuïteit zoeken met dit Romeinse verleden. Hoe Alfred dit deed en of hem dit lukte zijn vragen die dit onderzoek vorm hebben gegeven.

Inhoudsopgave

Inleiding	P. 1
Status Quaestionis	P. 3
Hoofdstuk 1 – Alfreds Culturele en Intellectuele Hervormingen	P. 6
1.1 – Educatief Programma	P. 6
1.2 – De rol van de vertalingen binnen Alfreds culturele en intellectuele hervormingen	P. 6
Hoofdstuk 2 – De Vertalingen en het Romeinse Verleden	P. 8
2.1 – Alfred, Rome en <i>de Consolatione Philosophiae</i>	P. 8
2.2 – Alfred, Rome en de <i>Historiarum adversus Paganos Libri VII</i>	P. 9
2.3 – Alfred, Rome en de <i>Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum</i>	P. 10
Conclusie	P. 12
Literatuurlijst	P. 13

Inleiding

*'In the grim time of Norman overlordship the figure of the great Alfred was a beacon-light, the bright symbol of Saxon achievement, the hero of the race. The ruler who had taught them courage and self-reliance in the eternal Danish wars, who had sustained them with his national and religious faith, who had given them laws and good governance and chronicled their heroic deeds, was celebrated in legend and song as Alfred the Great.'*¹

Dit is een citaat uit Winston Churchills *A History of the English Speaking People* en vat kort samen waaraan Alfred de toevoeging 'de Grote' te danken heeft. Het belang van Alfred voor het Engelse volk wordt door Churchill benadrukt en dat valt te begrijpen als er gekeken wordt naar de grote veranderingen die Alfred de Grote teweeg heeft gebracht toen hij regeerde over Wessex van 871 tot zijn dood in 899. Zijn vader Æthelwulf regeerde over Wessex van 839 tot zijn overlijden in 858. Als vijfde kind was Alfred niet de 'ætheling' (oudste zoon en troonopvolger), maar de vroegtijdige dood van zijn beide broers zorgde ervoor dat hij in 871 alsnog de troon besteede.

Alfred vocht een lange strijd uit tegen de Denen, die al sinds het einde van de achtste eeuw de Angelsaksische bevolking teisterden en dood en verderf zaaiden. Verschillende bronnen, die later in dit onderzoek aan bod zullen komen, wekken de suggestie dat Alfred op de hoogte leek te zijn van het negatieve effect dat deze slepende strijd had op de Angelsaksische maatschappij. Als een blik wordt geworpen op Engeland gedurende de jaren waarin Alfred aan de macht was dan valt het op dat juist deze periode te herkennen is aan een plotselinge heropleving van literatuur. Aan de andere kant van het kanaal had zich ten tijde van Karel de Grote aan het begin van de negende eeuw een zelfde soort heropleving van culturele en intellectuele aard voorgedaan. Destijds trokken veel Engelse geleerden naar het hof van Karel de Grote om deze Karolingische heropleving van intellectuele input te voorzien. Alfred lijkt geschrokken te zijn van het verval dat op had getreden en ook van het feit dat niet langer dan een eeuw daarvoor de rollen nog omgedraaid waren. Dit blijkt uit een brief die hij circa 890 schreef aan bisschop Wærferth van Worcester, waarin hij laatstgenoemde vertelt over zijn plannen om het verval een halt toe te roepen. Hij schreef het volgende: *'... and how foreigners came to this land in search of wisdom and instruction, and how we should now have to get them from abroad if we were to have them.'*² Waar voorheen buitenlanders naar Wessex kwamen in hun zoektocht naar intellectuele ontwikkeling, moesten intellectuelen tijdens Alfreds bewind uit het buitenland gehaald worden, omdat het verval zo groot was geweest.

Deze brief van Alfred de Grote is gebruikt als inleiding op de oud-Engelse versie van de *Regula Pastoralis* van Gregorius de Grote die onder Alfreds bewind van het Latijn in het oud-Engels werd vertaald. Gregorius de Grote (560-604) schreef dit werk rond 590 vlak na zijn inauguratie als paus om als handleiding te dienen voor de verantwoordelijkheden van geestelijken. Het vertalen van teksten uit het Latijn in het oud-Engels ging een centrale rol spelen in een hernieuwd educatief programma.³ Dit educatieve programma was van groot belang binnen de intellectuele en culturele hervormingen die Alfred trachtte te verwezenlijken. Deze teksten waren volgens Alfred de Grote van niet te onderschatte waarde. De vertaling van de *Regula Pastoralis* vormde het eerste uit een lijst van geschriften welke Alfred beschreef als 'meest belangrijk voor ieder mens om te kennen'.⁴ Veel van de vertaalde teksten kennen hun oorsprong in de Romeinse tijd. Zo zijn de *Soliloquies* van Augustinus van Hippo (354-430), de *Consolatione Philosophiae* van Boëthius (480-524) en de *Historiarum adversus Paganos Libri VII* van Orosius (ca. 375 - ca. 418) enkele andere voorbeelden van teksten uit het Romeinse tijdperk die onder Alfreds bewind in het oud-Engels zijn vertaald.

Dit onderzoek zal zich focussen op bovenstaand aspect van Alfreds intellectuele en culturele hervormingen. Het doel zal zijn om aan te tonen hoe Alfred zichzelf als persoon en als heerser presenteerde, en hoe hij zichzelf en zijn rijk trachtte te positioneren binnen de universele geschiedenis. Dit zal onderzocht worden aan de hand van de volgende hoofdvraag: 'Hoe verhiel Alfred de Grote zich tot het Romeinse verleden en hoe blijkt dit uit zijn intellectuele en culturele

¹Winston Churchill, *A History of the English Speaking Peoples* (New York, 1956).

²Alfred de Grote, *Vertaling van Gregorius de Grotes Regula Pastoralis*, vert. Henry Sweet, *King Alfred's West-Saxon Version of Gregory's Pastoral Care* (Londen, 1871), 2.

³David Pratt, *The Political Thought of King Alfred the Great* (Cambridge, 2007), 115.

⁴Alfred, *Vertaling Regula Pastoralis*, vert. Sweet, 5.

hervormingen?' Deze hoofdvraag zal worden beantwoord aan de hand van twee deelvragen. De eerste deelvraag zal dienen om de hervormingen van Alfred in perspectief te plaatsen en om de rol en het belang van de vertalingen naar de moedertaal binnen deze hervormingen van Alfred de Grote te verduidelijken en het gebruik van deze vertalingen als middel voor het aantonen van Alfreds receptie van het Romeinse verleden te verantwoorden. De tweede deelvraag bestaat uit een analyse van enkele oud-Engelse teksten die door Alfred zelf, of in zijn naam, vanuit het Latijn zijn vertaald, met als doel het vinden van Alfreds houding ten opzichte van het Romeinse verleden. Voordat de analyse zelf aan bod zal komen zal eerst de stand van zaken binnen de historiografie omtrent dit onderzoek ter sprake komen.

Status Quaestionis

Het onderzoek naar Alfred de Grote wordt overschaduwd door onzekerheid. Uit vroeg het Engeland van de vroege middeleeuwen zijn niet veel bronnen overgebleven en de bronnen die wél meer dan een millennium hebben overleefd zijn vaak van slechte kwaliteit en de context waarin zij zijn geschreven is vaker niet dan wel te achterhalen. James Campbell vat het giswerk dat komt kijken bij het behandelen van vrijwel al het onderzoek naar Alfred de Grote met enkele metaforen samen. Hij noemt de analyse van de historische bronnen 'pijlen van inzicht' die worden bijgestaan door 'veren van speculatie'.⁵ Campbell is van mening dat er door het gebrek aan historische bronnen vaak te snel uitspraken worden gedaan op basis van suggestie en speculatie en dat valt volgens hem samen met een fenomeen dat hij 'de vloek van koning Alfred' noemt. Geleerden die normaal gesproken een gezond verstand hebben gaan in hun onderzoek naar Alfred de Grote uitspraken doen die op een te magere basis gestoeld zijn.⁶ Campbell legt hiermee zijn vinger op de zere plek. Ook binnen de historiografie over Alfreds vertalingen van het Latijn in de moedertaal is dit probleem namelijk terug te vinden. Het gebrek aan historische context zorgt er voor dat er nooit zekerheid zal bestaan over hoe direct Alfred betrokken is geweest bij de verschillende vertalingen.

De traditionele visie op Alfred de Grote was vrijwel compleet gebaseerd op de brief aan bisschop Wærferth die een deel van de inleiding vormt tot de vertaling van de *Regula Pastoralis*. Hierin worden Alfreds hervormingsplannen tentoongesteld en bovendien introduceert hij zijn vertaling van de *Regula Pastoralis* van het Latijn in het oud-Engels.⁷ De brief begint met een begroeting aan de bisschop door Alfred: '*King Alfred bids greet bishop Wærferth with his words lovingly and with friendship...*'.⁸ Aan de hand van deze begroeting is lange tijd aangenomen dat Alfred de schrijver is van deze brief. Steeds vaker echter wordt in twijfel getrokken in hoeverre Alfred direct betrokken was bij deze brief en de verschillende vertalingen. De meningen zijn hierover verdeeld, waarbij Malcolm Godden waarschijnlijk de grootste criticus is als het gaat over de directe betrokkenheid van Alfred bij de vertalingen. Hij oppert bijvoorbeeld dat de brief aan Wærferth weliswaar in Alfreds stem is geschreven, maar dat dit niet noodzakelijk hoeft te betekenen dat hij ook de auteur is van de vertaling zelf. Volgens Godden was het in deze periode gebruikelijk om inleidingen te schrijven in de stem van iemand anders. Hij neemt de oud-Engelse vertaling van de *Dialogi* van Gregorius de Grote als uitgangspunt om dit standpunt te beargumenteren. Volgens Godden lijkt het erop alsof een deel van de inleiding geschreven is door iemand anders dan Wærferth, die wel de tekst zelf zou hebben vertaald in opdracht van Alfred.⁹ Een ander deel van de inleiding is in Alfreds stem geschreven, wat echter niet hoeft te betekenen dat Alfred de auteur was.¹⁰ Godden toont dus aan dat de traditionele visie op Alfred de Grote als zowel vertaler, auteur en opdrachtgever tegenwoordig onhoudbaar is geworden. Simpelweg, omdat het niet zeker is. Beweert iemand dat dit wel zo is, dan verliest deze persoon diens geloofwaardigheid wanneer men de theorie van James Campbell in het achterhoofd houdt.

Godden houdt het echter niet bij het onderuit halen van bestaande visies. Hij probeert namelijk met bewijs te komen dat de vertalingen hoogstens in de stem van Alfred geschreven konden zijn. Godden verwijst hiervoor naar de biografie van Alfreds leven die is geschreven door Asser (...- ca. 909), een van Alfreds vertrouwelingen, waarin deze Welshe bisschop beweert dat pas op Sint Maartens dag op 11 november 887 de koning het besluit had genomen om Latijn te gaan leren lezen.¹¹ Dit maakt het onlogisch, doch niet onmogelijk, dat Alfred enkele jaren later al in staat was om de complete *Regula Pastoralis* van het Latijn in het oud-Engels te vertalen. Janet M. Bately is het eens met Godden dat het onlogisch is dat Alfred in een korte periode goed Latijn had leren lezen. Zij beweert echter dat dit niet noodzakelijkerwijs betekent dat Alfred niet direct betrokken kan zijn geweest bij de vertaling van de *Regula Pastoralis*. Het niet goed kunnen

---

⁵James Campbell, 'Placing King Alfred', in: Timothy Reuter (red.), *Alfred the Great* (Aldershot, 2003), 1-23, alhier 3.

⁶Ibidem, 6.

⁷Alfred de Grote, *Vertaling van Gregorius de Grottes Regula Pastoralis*, vert. Henry Sweet, *King Alfred's West-Saxon Version of Gregory's Pastoral Care* (Londen, 1871), 3-9.

⁸Ibidem, 1.

⁹Asser, *Annals of the Reign of King Alfred the Great*, vert. John A. Giles, Medieval Latin Series (Cambridge-Ontario, 2000), 27.

¹⁰Malcolm Godden, 'Prologues and Epilogues in the Old English Pastoral Care, and their Carolingian Models', *The Journal of English and Germanic Philology* 110:4 (2011), 411-473, alhier 442.

¹¹Asser, *Annals*, vert. Giles, 33.

lezen van Latijn is iets anders dan het niet goed begrijpen er van. Zijn directe vertrouwenskring bestond uit geleerden die wél Latijn konden lezen en schrijven en als hij het hen voor liet lezen kon hij er nadien via discussie en debat zijn gedachten over vormgeven. Bately gaat zelfs een stap verder. Waar Godden er namelijk naar nijgt Alfred enkel als initiator van de vertalingen te zien oppert Bately dat Alfred weldegelijk auteur kan zijn geweest van de vertaling van de *Regula Pastoralis* en eventueel andere vertalingen die later volgden. Ze beargumenteert dit door te stellen dat zijn gebrekkige beheersing van het Latijn niet betekent dat hij geen oud-Engels kon schrijven. Het is goed mogelijk dat hij na het bestuderen van de Latijnse teksten met zijn geleerden deze zelf in het oud-Engels opgeschreven heeft.¹²

Allen J. Frantzen denkt dat Alfred de Grote intensief betrokken is geweest bij de vertalingen, maar acht het onmogelijk dat hij het allemaal alleen heeft gedaan. Volgens Frantzen zouden veel van de vertalingen zijn geproduceerd door een door Alfred samengesteld comité. Deze groep bestond uit geleerden (hoofdzakelijk geestelijken) die werkzaam waren aan zijn hof en die naast het vertalen van deze teksten ook verantwoordelijk waren voor het educatieve programma dat Alfred de Grote trachtte te hervormen. Het was hun taak om de aristocratische jeugd te doceren in de moedertaal en, wanneer zij hiervoor geschikt werden geacht, in het Latijn. Dit comité voegde stukken samen die uit naam van Alfred, en/of in zijn stem waren geschreven met stukken die wellicht door Alfred zelf geschreven waren.¹³ Frantzen staat echter sceptisch tegenover het belang van deze vertalingen. Hij beweert dat het fout is om te denken dat deze vertalingen het gezicht zouden zijn geweest van Alfreds hervormingen op educatief gebied. Hij vraagt zich af waarom Alfred teksten die hij dusdanig belangrijk acht dat iedereen ze dient te kennen zou laten vertalen door matig competente geleerden. Frantzen trekt de conclusie dat de geleerden aan het hof van Alfred simpelweg de geschriften vertaalden die zij voor handen hadden. Doordat deze vertalingen in naam van Alfred werden geschreven, werden zij geaccepteerd als juist die teksten die belangrijk waren voor iedereen om te kennen.¹⁴ Over de intensiviteit van Alfreds betrokkenheid bij het vertalen van de verschillende teksten is dus weinig consensus. Hij was echter wel voor alle vertalingen de eindverantwoordelijke. De boodschappen die de verschillende vertalingen met zich mee brachten en de extra informatie die door vertalers is toegevoegd zullen zijn goedkeuring gehad hebben voordat ze voor zijn educatieve programma werden gebruikt.

De vertalingen van Alfred zouden volgens Susan Irvine niet alleen een educatief nut gediend hebben. Deze hoogleraar Engelse taal en literatuur heeft proberen aan te tonen dat Alfred al dan niet bewust parallellen aantrof tussen ontwikkelingen uit zijn tijd en ontwikkelingen ten tijde van het Romeinse Rijk.¹⁵ Hieruit blijkt dat Alfred zich goed bewust was van het verleden waar hij zich dan ook door liet inspireren en motiveren. Het idee van continuïteit met het Romeinse Rijk is binnen het historiografische debat over de vroege middeleeuwen een vaker terugkerend thema geweest. Ook Karel de Grote was een heerser die zijn rijk in één lijn trachtte te plaatsen met het Romeinse Rijk door zichzelf door de paus tot keizer te laten kronen. Alfred lijkt ook op zoek te zijn geweest naar een zelfde continuïteit met Rome en diens machthebbers. In veel vertalingen worden vergelijkingen gemaakt met het Romeinse verleden. Hieruit kan geconcludeerd worden dat Alfred intensief betrokken was bij de vertalingen. Een voorbeeld is de brief aan Wærferth waarin Alfreds vertalingen in één lijn worden geplaatst met de Joden, de Grieken en de Romeinen:

*'Then I remembered how the law was first known in Hebrew, and again, when the Greeks had learnt it, they translated the whole of it into their own language, and all other books besides. And again the Romans, when they had learnt it, they translated the whole of it through learned interpreters into their own language. And also all other Christian nations translated a part of them into their own language.'*¹⁶

Alfred (of de auteur die namens Alfred schrijft) vertelt hierna verder over het plan om teksten die

---

¹²Janet M. Bately, 'Alfred as Author and Translator', in: Nicole G. Discenza en Paul E. Szarmach (red.), *A Companion To Alfred the Great* 58 (Leiden, 2015), 113-142, alhier 116-117.

¹³Allen J. Frantzen, 'The Form and Function of the Preface in the Poetry and Prose of Alfred's Reign', in: T. Reuter (red.), *Alfred the Great* (Aldershot, 2003), 121-136, alhier 135.

¹⁴Ibidem, 135-136.

¹⁵Susan Irvine, 'The Anglo-Saxon Chronicle and the Idea of Rome', in: Timothy Reuter (red.), *Alfred the Great* (Aldershot, 2003), 63-78, alhier 71-73.

¹⁶Alfred, *Regula Pastoralis*, vert. Sweet, 4-5.

voor iedereen belangrijk zijn om te kennen in het oud-Engels te vertalen. Hij lijkt hier te proberen om zijn educatieve hervormingen van historische verantwoording te voorzien. Bij het beantwoorden van deelvraag twee zal dit onderwerp verder aan bod komen en met voorbeelden onderbouwd worden. In het eerste hoofdstuk zal eerst het belang van deze vertalingen binnen de culturele en intellectuele hervormingen verduidelijkt worden.

Hoofdstuk 1 – Alfreds culturele en intellectuele hervormingen

'The variety of written sources for Alfred the Great is at once the product, the expression, and the symbol of what was so distinctive about Alfred's kingship and royal government.'¹⁷

Dit is een uitspraak van Simon Keynes waarmee hij concludeerde dat het geen toeval kan zijn dat juist van het bewind van Alfred de Grote een schat aan geschreven bronnen is teruggevonden. Deze geschreven bronnen staan volgens hem symbool voor Alfreds koningschap en zijn tegelijkertijd het product en de uitdrukking ervan. Een groot deel van deze bronnen bestaat uit vertalingen van oorspronkelijk Latijnse teksten. Deze vertalingen vormen de kweekvijver van dit onderzoek en het is daarom belangrijk om te begrijpen wat nou precies de rol van deze vertalingen was binnen Alfreds culturele en intellectuele hervormingen.

1.1 – Educatief programma

Alfreds hervormingen op cultureel en intellectueel gebied hadden centraal een programma staan om de aristocratie beter op te leiden en zo een sterk ambtenaren apparaat te creëren. Iedereen die een functie kreeg die macht met zich mee bracht diende te kunnen lezen en dus moest de aristocratie hier al op jonge leeftijd mee beginnen. Alle oudere ambtenaren op hogere posten die hun functies effectief wilden blijven invullen dienden zich ook te ontwikkelen op dit vlak.¹⁸ Dat Alfred hier streng op toekeek blijkt uit de biografie die de bisschop Asser over hem schreef en die ondanks de vele ambiguïteiten die er in terug te vinden zijn nog altijd geldt als een van de belangrijkste bronnen over Alfreds leven. Asser geeft in deze biografie een voorbeeld van een moment waarop de koning afwijzend spreekt met rechters die hun ambt niet voldoende zouden invullen. Alfred zou hebben gezegd dat wanneer iemand een ambt bekleedt dankzij de koning of dankzij God, dit ambt gepaard gaat met wijsheid en dat wijsheid dus altijd nagestreefd dient te worden. Wanneer iemand met een belangrijke functie dit niet op kan brengen dan zou hij zijn functie ter beschikking moeten stellen.¹⁹

Alfred had daarnaast een duidelijke afbakening gemaakt van de personen die volgens hem geschoold dienden te worden. In zijn brief aan bisschop Wærferth schrijft hij dat alle jeugd in Engeland van vrije mannen, die rijk genoeg waren om zich er toe te wijden, en zo lang als zij niet sterk genoeg waren voor ander werk, moesten leren lezen.²⁰ De plaats waar dit allemaal zou gaan gebeuren was aan het hof. Hier gingen volgens bisschop Asser kinderen van vrijwel alle nobelen, waaronder Alfreds eigen zoon, prins Æthelweard, maar ook kinderen van mindere afkomst, studeren aan zogenaamde '*schola*'.²¹ Dat kinderen van mindere afkomst ook door Asser worden vermeld als deelnemend aan deze *schola* is opvallend, aangezien zij niet binnen bovenstaande afbakening van Alfred lijken te vallen. Desalniettemin leek dit educatieve programma de spil te moeten gaan worden van de hervormingen die Alfred de Grote aan had gekondigd.

1.2 – De rol van de vertalingen binnen Alfreds culturele en intellectuele hervormingen

Zoals blijkt uit Assers voorbeeld over Alfreds afwijzing van lakse en onwetende ambtenaren hechtte Alfred veel waarde aan het nastreven van wijsheid. Het verval dat in Alfreds rijk had opgetreden lijkt hij dan ook te wijten aan een gebrek aan wijsheid en een gebrek aan de wil om te leren en wijsheid na te streven. Ook in de verschillende vertalingen laat Alfred doorschemeren dat wijsheid niet iets is wat schromelijk genegeerd kan worden. Zo valt er in de vertaling van de *Soliloquies* van Augustinus van Hippo te lezen dat er niets beter te vinden is in de mens dan dat hij kan weten, en niets ergers dan dat hij onwetend is.²²

Alfred hekelde het dus als mensen bewust onwetend waren omdat zij simpelweg niet de moeite namen kennis te vergaren zoals ook blijkt uit het voorbeeld van Asser. Om te zorgen dat de

---

¹⁷Simon Keynes, 'The Power of the Written Word: Alfredian England 871-899', in: Timothy Reuter (red.), *Alfred the Great* (Aldershot, 2003), 175-197, alhier 175.

¹⁸David Pratt, *The Political Thought of King Alfred the Great* (Cambridge, 2007), 121.

¹⁹Asser, *Annals*, vert. Giles, 42.

²⁰Alfred, *Vertaling Regula Pastoralis*, vert. Sweet, 4.

²¹Asser, *Annals*, vert. Giles, 25.

²²Alfred de Grote, *Soliloquies*, red. Thomas A. Carnicelli (Cambridge-Massachusetts, 1969), 84.

toenemende onwetendheid een halt toe zou worden geroepen kwam Alfred met het idee om Latijnse teksten in het oud-Engels te vertalen. Deze teksten waren volgens hem het 'meest belangrijk voor ieder mens om te kennen'.²³ Uit de voorbeelden van zowel Asser als de vertaling van de *Soliloquies* kan de conclusie worden getrokken dat Alfred het gebrek aan wijsheid dat er was tijdens zijn regeringsperiode verfoeide. Hij schrijft in zijn brief aan bisschop Wæferth dat hun voorvaderen via de liefde voor wijsheid welvarend waren geworden en dat deze welvaart maar deels aan de volgende generatie kon worden overgedragen. De schat aan kennis die voor het oprapen lag werd namelijk genegeerd, omdat de huidige generatie simpelweg niet slim genoeg was.²⁴ Alfreds oplossing was het vertalen van Latijnse teksten in de moedertaal, zodat taal geen barrière meer hoefde te vormen en er een einde zou komen aan het verval van de wijsheid. David Pratt vat dit proces samen als een heroriëntatie van de aristocratische scholing naar een model waarbij de nadruk wordt gelegd op het lezen van teksten in de moedertaal, voornamelijk in de vorm van proza.²⁵ Het proces van het vertalen van deze teksten was hiervoor van niet te onderschatten belang.

---

²³Ibidem, 4.

²⁴Ibidem.

²⁵Pratt, *The Political Thought*, 115.

Hoofdstuk 2 – De vertalingen en het Romeinse verleden

Alfred de Grote werd koning van een rijk dat in oorlog was met de Denen die zijn buurlanden binnen enkele jaren hadden veroverd en er op uit waren om ook Wessex aan hun veroveringen toe te voegen. Zijn land was door deze constante dreiging en constante staat van oorlog in verval geraakt op meerdere fronten. In de brief aan Wærferth lijkt Alfred te impliceren dat de verwoestingen van zijn rijk en het verval dat er had opgetreden volgens hem op zijn minst deels te wijten viel aan een verval in onwetendheid. Hij schrijft: '*Consider what punishments would come upon us on account of this world, if we neither loved it (wisdom) ourselves nor suffered other men to obtain it.*'²⁶ Uit dit citaat valt op te maken dat de Denen gezonden waren als goddelijke straf. Alfreds politieke succes ten opzichte van deze Denen zorgde er echter voor dat hij ademruimte kreeg en de nodige hervormingen door kon voeren op zowel politiek als cultureel terrein om het verval een halt toe te roepen.²⁷ De verschillende vertalingen die zijn educatieve programma voortbracht bevatten een schat aan informatie en hij gebruikte hen vaak om terug te grijpen op het verleden. Alfred gebruikt het Romeinse Rijk en diens sleutelfiguren om zichzelf en zijn rijk mee te vergelijken. In dit hoofdstuk zal een analyse van de vertalingen worden gebruikt om Alfreds idee van continuïteit met dit Romeinse verleden in perspectief te plaatsen.

2.1 – Alfred, Rome en de *Consolatione Philosophiae*

In bovenstaand citaat lijkt Alfred impliciet te zeggen dat hij het aanvankelijke succes van de Denen als goddelijke straf heeft gezien voor het verval dat in zijn rijk had opgetreden in de laatste decennia. De heidense legers hadden veel terrein gewonnen ten opzichte van de Saksen en ook het heidendom begon terrein terug te winnen op het christendom onder de bewoners van Alfreds rijk. Als koning was Alfred verantwoordelijk voor de spirituele toestand van zijn rijk. Het was in de middeleeuwen in zowel het Frankische Rijk als in Engeland gewoonlijk om het koningschap als een goddelijke gift te zien en het was de taak van de koning om te zorgen dat zowel de fysieke als geestelijke welvaart binnen zijn rijk in orde was.

Wat volgens Alfred het verschil was tussen 'slechte' en 'goede' heersers valt terug te vinden in de oud-Engelse vertaling van *de Consolatione Philosophiae* van Boëthius (hierna *de Consolatione*). Boëthius schreef deze tekst, in het Nederlands vertaald als 'over de vertroosting der wijsbegeerte', rond 524 toen hij was opgepakt door de Ostrogothische koning Theodorik op verdenking van verraad. Boëthius was naast filosoof ook altijd politicus geweest en had al meerdere hoge functies bekleed. Hij werd echter verraden waarna hij onterecht werd opgesloten en later geëxecuteerd. De tragiek van zijn situatie bepaalt de toon van het stuk waarin de balans tussen geluk en ongeluk en de vraag naar goed en kwaad aan bod komen. Het werk is geschreven in de vorm van een dialoog tussen Boëthius en vrouwe philosophia en zij zorgt ervoor dat de brandende vragen van Boëthius' leven worden beantwoord. Doordat de oud-Engelse vertaling van *de Consolatione* beschrijvingen bevat van goede en slechte heersers ken er uit opgemaakt worden dat Alfred zichzelf hiermee heeft willen vergelijken.

Uit *de Consolatione* blijkt dat een slecht heerser in de eerste plaats niet rechtvaardig is. Dit staat in hoofdstuk één van de oud-Engelse vertaling waar het plan van Boëthius om de 'kwaadaardige' koning Theodorik van zijn troon te stoten als volgt wordt beschreven: '*Then began he to enquire, and study in himself how he might take the kingdom from the unrighteous king, and bring it under the power of the faithful and righteous men.*'²⁸ Alfred beschrijft de slechte heerser Theodorik hier als onrechtvaardig en plaatst hem tegenover rechtvaardige en gelovige mannen.

De keizer Nero is het andere voorbeeld van een slecht heerser volgens Boëthius die over Nero het volgende schreef: '*We know what cruelties, and what ruins, adulteries, and what wickedness, and what impiety the unrighteous Cæsar, Nero, wrought.*'²⁹ Hieruit blijkt dat naast onrechtvaardigheid ook goddeloosheid als eigenschap van een slecht heerser werd gezien.

De tweede eigenschap waar een heerser aan dient te voldoen is vroom zijn. Volgens de

---

²⁶Alfred, *Vertaling Regula Pastoralis*, vert. Sweet, 3.

²⁷Richard Abels, *Alfred the Great: War, Kingship and Culture in Anglo-Saxon England* (Londen/New York, 2013), 219.

²⁸Alfred de Grote, *Vertaling van Boëthius De Consolatione Philosophiae*, vert. Samuel Fox, *King Alfred's Anglo-Saxon Version of Boethius' Consolation of Philosophy* (Cambridge-Ontario, 1999), 10.

²⁹Ibidem, 35.

oud-Engelse vertaling kan dit geloof enkel het katholieke geloof zijn. Ook hier geldt Theodorik als voorbeeld voor hoe het niet behoort te zijn aangezien hij weldegelijk christelijk was, maar omdat hij *'persisted in the Arian heresy'*.³⁰ Hij hing het Ariaanse christendom aan, wat in de basis verschilt op het punt dat de Ariaanse christenen de heilige drie-eenheid niet als drie gelijken herkennen wat volgens de schrijver dus 'ketterij' is. Alfreds vertaling van *de Consolatione* heeft een grote hoeveelheid christelijke verwijzingen die hij er zelf aan toe heeft gevoegd. Oorspronkelijk was *de Consolatione* meer gericht op rede en de filosofie dan op wijsheid en op geloof.

Rechtvaardig en vroom dient een heerser dus te zijn volgens Alfred, maar bovenal is het van groot belang dat een goed heerser enkel aan de macht komt wanneer deze daar wijs genoeg voor is. In de vertaling van *de Consolatione* worden vier deugden genoemd die samen de hoogste deugd 'wijsheid' vormen. Deze deugden zijn: voorzichtigheid, matigheid, voorspoed en gerechtigheid.³¹ Wijsheid is niet weg te denken als het over Alfred gaat en het is ook deze eigenschap die een goed heerser onderscheidt van een slecht heerser. *'Learn, therefore, wisdom; and when ye have learned it, do not despise it.'*³² Dit citaat uit Alfreds vertaling van *de Consolatione* komt overeen met Alfreds angst voor represailles die hij in de inleiding tot de *Regula Pastoralis*, de brief aan Wærferth, uit. Wijsheid lijkt voor Alfred bij uitstek de belangrijkste eigenschap van een heerser te zijn. In de oud-Engelse vertaling van *de Consolatione* is vrouwe philosophia als belangrijkste gesprekspartner van Boëthius dan ook vervangen door Wijsheid. Het lijkt alsof Alfred geprobeerd heeft om het belang van wijsheid uit te vergroten zodat het publiek, dat in eerste instantie bestond uit die genen die deel uit maakten van zijn educatieve programma, dit belang beter zouden begrijpen.

Waar Alfred zichzelf lijkt te willen afzetten tegen de slechte heersers uit het Romeinse verleden is het amper mogelijk om de impliciete vergelijking tussen deze slechte heersers en de leiders van de Denen uit Alfreds eigen tijd te negeren. Het is waarschijnlijk zijn doel geweest om hen te vergelijken met Nero en Theodorik en de onrechtvaardige, ketterse en onwetende heersers die zij waren geweest.³³ In *de Consolatione* staat dat met macht een grote verantwoordelijkheid komt kijken en dat heersers als Nero en Theodorik niet met deze macht om konden gaan, omdat zij niet wijs en waardig genoeg waren. Daardoor vervielen zij in het slachten en vernietigen van alle rijken die in hun buurt waren.³⁴ In de inleiding tot de *Regula Pastoralis* beschrijft Alfred op vrijwel identieke manier wat er gebeurt was in zijn rijk waardoor het er op dat moment zo slecht aan toe was. Hij schrijft: *'When I considered all this I remembered also how I saw, before it had been all ravaged and burnt, how the churches throughout the whole of England stood filled with treasures and books...'*³⁵ Het veroveren en vernietigen van rijken was volgens Alfred dus een teken van slechte heersers. Zij konden niet met macht omgaan, omdat zij hiervoor niet wijs genoeg waren.

Hierop aansluitend hebben Simon Keynes en Michael Lapidge, twee specialisten op het gebied van Angelsaksische geschiedenis, in de oud-Engelse versie van de *Dialogi* van Gregorius de Grote een zelfde soort verband met het Romeinse verleden gevonden. Deze vertaling die door bisschop Wærferth is uitgevoerd in opdracht van Alfred de Grote zou een duidelijke parallel bevatten tussen de invasies van de Longobarden in het zesde eeuwse Italië en de aanvallen door de Denen op het Engeland van Alfred. Zowel Gregorius als Alfred wilden vrede verwezenlijken, maar invallen van respectievelijk de Longobarden en de Denen leek vrede onmogelijk.³⁶

---

³⁰ Alfred, *Vertaling de Consolatione*, 10.

³¹ Ibidem, 54.

³² Ibidem, 32.

³³ Irvine, 'The Anglo-Saxon Chronicle', 71.

³⁴ Alfred, *Vertaling de Consolatione*, 32.

³⁵ Alfred, *Vertaling Regula Pastoralis*, 3.

³⁶ Simon Keynes & Michael Lapidge, *Alfred the Great: Asser's Life of King Alfred and Other Contemporary Sources* (Londen, 1983), 293.

2.2 – Alfred, Rome en de *Historiarum adversus Paganos Libri*

Een ander werk waarin relevante informatie te vinden is over de vraag hoe het Romeinse verleden terug komt in Alfreds vertalingen, is de oud-Engelse versie van Orosius' *Historiarum adversus Paganos Libri VII* (hierna *Historiarum*). Het origineel van Paulus Orosius is een universele geschiedenis vanaf de creatie tot aan het jaar 416. De *Historiarum* is door Alfred, of in naam van Alfred, vertaald in het oud-Engels en was waarschijnlijk bedoeld om zijn volk geschiedenis te leren. Het origineel werd in opdracht van Augustinus van Hippo geschreven om heidenen er van te overtuigen dat de val van Rome in het jaar 410 niet het resultaat was geweest van het in de steek laten van de oude goden. De oud-Engelse vertaling van dit werk is echter dusdanig aangepast dat het meer op een geschiedenis van de opkomst van het christendom is gaan lijken.³⁷ Dit valt te verklaren aan de hand van de tijd waarin de vertaling gelezen zou worden. In het Engeland van Alfred de Grote was de val van Rome namelijk niet emotioneel geladen. Het was simpelweg een gebeurtenis uit de wereldgeschiedenis.³⁸

Het doel dat Augustinus van Hippo en Orosius bij het schrijven van dit werk voor ogen hadden lijkt ook wenselijk voor het Engeland van Alfred de Grote, namelijk het overtuigen dat het verlaten van de oude goden niet had geleid tot goddelijke represailles in de vorm van de Denen. Er zijn altijd veel geleerden geweest die van mening waren dat de oorspronkelijke boodschap voor Alfred niet de reden zou zijn geweest om juist deze tekst te vertalen, maar het tegenovergestelde lijkt net zo plausibel. Het christelijke geloof kwam tijdens de Romeinse tijd sterk in de verdrukking. Zeker naarmate de druk door Germaanse volkeren steeds meer toe nam en Rome zelfs werd ingenomen. De gelijkenissen met de situatie waarin het rijk van Alfred de Grote zich bevond zijn opvallend. In de *Historiarum* wordt uitgelegd waarom het volk beter af was dankzij het christendom.

*'How blindly many people speak about Christianity, that it is worse now, than it was formerly. They will not think nor know, that, before Christianity, no country, of its own will, asked peace of another, unless it were in need; nor where any country could obtain peace from another by gold, or by silver, or by any fee, without being enslaved. But since Christ was born, who is the peace and freedom of the whole world, men may not only free themselves from slavery by money, but countries also are peaceable without enslaving each other. How can you think that men had peace before Christianity, when even their women [the Amazons] did such manifold evils in this world!'*³⁹

Het middelste gedeelte van dit stuk is in de oud-Engelse vertaling toegevoegd en slaat op de manieren waarop landen elkaar voorheen konden onderwerpen en hoe de komst van Christus dit had veranderd.⁴⁰ Het heidendom bracht dus niets meer dan slavernij en kwaad en vóór het christendom bestond was het volgens de vertaler zeker niet beter. Ook in het Engeland van Alfred de Grote had het christendom langzaam de plaats van het heidendom ingenomen. Met de opkomst van de Denen in de negende eeuw kwam het heidendom echter weer terug in beeld en dat is precies wat ook was gebeurd ten tijde van Orosius en de val van Rome.⁴¹ Zoals blijkt uit bovenstaand citaat kon de *Historiarum* en diens overkoepelende boodschap dienen als een goede wering tegen mensen die van mening waren dat de verwerping van de oude goden er toe had geleid dat de Denen Engeland kwamen veroveren en het grotendeels met de grond gelijk hadden gemaakt. De suggestie wordt gewekt dat alles buiten het christelijke geloof niet als beschaving gezien mocht worden en dat er zonder het christendom nooit vrede kon zijn. Alhoewel het niet zeker is of het maken van deze vergelijking inderdaad de bedoeling is geweest van de vertaler van dit stuk, zou dit wel typerend zijn voor Alfred en zijn manier van werken.

³⁷Daniel Donoghue, *Old English Literature: A Short Introduction* (Oxford, 2014), 110.

³⁸Deborah VanderBilt, 'Translation and Orality in the Old English *Orosius*', *Oral Tradition* 13:2 (1998), 377-397, alhier 381.

³⁹Alfred de Grote, *Vertaling van Orosius' Historiarum adversus Paganos Libri VII*, vert. Joseph Bosworth, *King Alfred's Anglo-Saxon Version of the Compendious History of the World* (Londen, 1855), 73.

⁴⁰Daniel Donoghue, *Old English Literature: A Short Introduction* (Oxford, 2014), 111.

⁴¹Irvine, 'The Anglo-Saxon Chronicle', 72.

2.3 – Alfred, Rome en de *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum*

Alfreds gebruik van het Romeinse verleden komt niet alleen naar voren uit vertalingen van teksten uit de Romeinse tijd zelf. Zo is de *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum* (in het vervolg *HE*) van de Engelse monnik Beda (ca. 673-735) hiervan een goed voorbeeld. Beda tracht in dit werk het christendom in het Engeland van zijn tijd in één lijn te plaatsen met het katholieke christendom. Deze geschiedenis legt de nadruk op de strijd tussen het opkomende christendom en het heidense geloof. In Engeland hadden de heidense tradities en gewoontes namelijk een plek gevonden binnen de christelijke dogma. Zo werden liederen en heldenverhalen gezongen die terugslagen op heidense mythes. Verder werden de heidense goden weliswaar afgezworen en niet meer als godheden aanbeden, maar werden zij wel door koningen gebruikt om hun afkomst mee te verantwoorden.⁴²

De keuze voor het vertalen van deze tekst in het oud-Engels is logisch te verklaren. Beda heeft namelijk in deze kerkgeschiedenis een continuïteit aan proberen te tonen tussen de Angelsaksische kerk en de christelijke kerk ten tijde van het Romeinse rijk. In de *HE* wordt door Beda echter slechts één hoofdstuk gewijd aan de Germaanse wortels van de Angelsaksen terwijl deze voor hen altijd een belangrijke rol zijn blijven spelen op seculier gebied.⁴³ Veel gelovigen hingen in de middeleeuwen zelfs een hybride vorm van christendom en heidendom aan wat tegenwoordig Keltisch christendom wordt genoemd en doordrongen was van de heidense gewoontes. Beda wijdt slechts één hoofdstuk aan deze Germaanse wortels. Dat hoofdstuk wordt in de inhoudsopgave van een beschrijving voorzien en die is als volgt: '*About the position of Britain and Ireland, the island of the Scots, and about their first inhabitants*.'⁴⁴ Door slechts één hoofdstuk te wijden aan het pré-christelijke deel van de geschiedenis van het Engelse volk laat Beda zien dat een geschiedenis van het Engelse volk een geschiedenis van het Engelse christendom diende te zijn en dat de heidense pré-christelijke periode onbelangrijk werd geacht. In vergelijking tot het origineel legt de oud-Engelse vertaling nog meer de nadruk op de christelijke origines van het Angelsaksische volk, waardoor het simpelweg een geschiedenis is geworden van de Engelse kerk en nog minder van het Engelse volk.

Door deze vertaling toe te voegen aan de lijst van geschriften die het meest belangrijk waren voor een mens om te kennen legde Alfred de nadruk op het belang van de christelijke wortels van het Engelse volk om zo het verschil met hun Deense tegenstanders te benadrukken. Helaas moet ook hierbij vermeld worden dat dit nergens expliciet vermeld staat. De overduidelijke nadruk op de christelijke kerkgeschiedenis en diens continuïteit met de Roomse kerkgeschiedenis impliceert dit echter wel.

---

⁴²Michael Hunter, 'Germanic and Roman Antiquity and the Sense of the Past in Anglo-Saxon England', *Anglo-Saxon England* 3 (1974), 29-50, alhier 31-32.

⁴³Ibidem, 31.

⁴⁴Alfred de Grote, *Vertaling van Bedas Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum*, vert. Thomas Miller, *The Old English Version of Bede's Ecclesiastical History of the English Speaking People* (Cambridge-Ontario, 1999), 4.

Conclusie

Dit onderzoek had als doelstelling om te onderzoeken hoe Alfred de Grote zichzelf verhiel ten opzichte van het Romeinse verleden en hoe dit blijkt uit zijn intellectuele en culturele hervormingen. In hoofdstuk één is aangetoond dat de kern van Alfreds hervormingen bestond uit een educatief programma dat bedoeld was om de aristocratische scholing te herorganiseren en om vervolgens de nadruk te gaan leggen op het lezen van teksten in de moedertaal. Dit educatieve programma was voornamelijk gericht op de aristocratische jeugd, maar werd door Alfred ook gebruikt om ambtenaren in hoge functies bij te scholen om op die manier een effectiever ambtenarenapparaat te verwezenlijken en om zo de communicatie binnen zijn rijk te verbeteren. De hiervoor benodigde teksten in de moedertaal, die volgens hem het meest belangrijk waren voor ieder mens om te kennen, moesten echter eerst vertaald worden uit het Latijn en in dit proces van vertalen ging Alfred zelf voorop.

Hoofdstuk twee omvat de uiteindelijke analyse van de verschillende vertalingen. In *de Consolatione Philosophiae* van Boëthius wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen goede en slechte heersers. Een goed heerser dient rechtvaardig, vroom en boven alles wijs te zijn. Wijsheid is een term die in alle vertalingen terugkomt en extreem benadrukt wordt. Zoals in hoofdstuk één al is beschreven diende wijsheid voor Alfred als het ultieme streven en zag hij het waarschijnlijk als zijn taak om zijn onderdanen weer zo wijs als hun voorvaderen te maken. Wat echter het meeste doet impliceren dat Alfred zichzelf wilde vergelijken met de Romeinse heersers is het feit dat in de oud-Engelse vertaling vrouwe philosophia als gesprekspartner is vervangen door de Wijsheid, waarmee hij zijn stempel duidelijk op het werk lijkt te hebben willen drukken. Daarnaast lijkt het zijn bedoeling te zijn geweest om de Deense leiders te vergelijken met de slechte heersers zoals Nero en Theodorik.

Het is verder aannemelijk dat Orosius' *Historiarum adversus Paganos Libri VII* gekozen is om te vertalen met als doel de gebeurtenissen die het rijk van Alfred teisterden in perspectief te plaatsen. De constante dreiging van de Denen had het christendom op veel plekken in verlegenheid gebracht waardoor het heidendom weer in beeld kwam bij de Angelsaksische bevolking. Deze vertaling zou kunnen zijn uitgekozen om te functioneren als voorbeeld hoe het verlaten van het heidense geloof en het afzweren van de oude goden in het verleden ook al eens onterecht als reden was aangewezen om in dat geval de val van het Romeinse rijk te verklaren.

Bedas *Historiae Ecclesiasticae Gentis Anglorum* is waarschijnlijk om dezelfde reden in het oud-Engels vertaald en evenals in de meeste vertalingen is ook bij deze tekst flink in het origineel gesneden. Deze vertaling past ideaal binnen Alfreds visie van een rijk dat gestoeld is op wijsheid en vroomheid. Bedas origineel bevatte namelijk al weinig verwijzingen naar de Germaanse wortels van de Angelsaksen, maar de oud-Engelse vertaling doet dit nog veel minder. Het is aannemelijk dat de tekst dusdanig is aangepast om het belang van de christelijke wortels van de Angelsaksen uit te vergroten en zo de heidense Germaanse wortels, die vooral op seculier gebied nog altijd terug te vinden waren, naar de achtergrond te drijven en het verschil met de Denen duidelijk te maken.

Alfred heeft het Romeinse verleden dus gebruikt om zijn eigen manier van regeren te valideren en ook om de gebeurtenissen van zijn tijd in perspectief te plaatsen. De vertalingen dienden als leerstof voor de gereorganiseerde aristocratie en als spil van zijn educatieve programma. Het lijkt er op alsof Alfred bewust probeerde om zijn rijk van continuïteit met het verleden te voorzien en deze vertalingen bevatten dan ook een hoop expliciete en impliciete verwijzingen naar dit verleden. Het belang dat Alfred hechtte aan deze continuïteit en zijn verhouding tot het Romeinse verleden zouden via de vertaalde teksten verspreid worden en konden op die manier een integraal onderdeel van zijn intellectuele en culturele hervormingen zijn gaan vormen.

Literatuurlijst

Bronnen

- Alfred de Grote, *Soliloquies*, red. Thomas A. Carnicelli (Cambridge-Massachusetts, 1969).
- Alfred de Grote, *Vertaling van Bedas Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum*, vert. Thomas Miller, *The Old English Version of Bede's Ecclesiastical History of the English People* (Cambridge-Ontario, 1999).
- Alfred de Grote, *Vertaling van Boethius de Consolatione Philosophiae*, vert. Samuel Fox, *King Alfred's Anglo-Saxon Version of Boethius' Consolation of Philosophy* (Cambridge-Ontario, 1999).
- Alfred de Grote, *Vertaling van Gregorius' de Grotes Regula Pastoralis*, vert. Henry Sweet, *King Alfred's West-Saxon Version of Gregory's Pastoral Care* (Londen, 1871).
- Alfred de Grote, *Vertaling van Orosius' Historiarum adversus Paganos Libri VII*, vert. Joseph Bosworth, *King Alfred's Anglo-Saxon Version of the Compendious History of the World* (Londen, 1855).
- Asser, *Annals of the Reign of King Alfred the Great*, vert. John A. Giles, Medieval Latin Series (Cambridge-Ontario, 2000).

Literatuur

- Abels, Richard, *Alfred the Great: War, Kingship and Culture in Anglo-Saxon England* (Londen/New York, 2013).
- Bately, Janet M., 'Alfred as Author and Translator', in: Nicola G. Discenza en Paul E. Szarmach (red.), *A Companion to Alfred the Great* 58 (Leiden, 2015), 113-142.
- Campbell, James, 'Placing King Alfred', in: Timothy Reuter (red.), *Alfred the Great* (Aldershot, 2003), 1-23.
- Churchill, Winston, *A History of the English Speaking People* (New York, 1956).
- Donoghue, Daniel, *Old English Literature: A Short Introduction* (Oxford, 2014).
- Frantzen, Allen J., 'The Form and Function of the Preface in the Poetry and Prose of Alfred's Reign', in: Timothy Reuter (red.), *Alfred the Great* (Aldershot, 2003), 121-136.
- Godden, Malcolm, 'Did King Alfred Write Anything?', *Medium Ævum* 76 (2007), 1-23.
- Godden, Malcolm, 'Prologues and Epilogues in the Old English Pastoral Care, and their Carolingian Models', *The Journal of English and Germanic Philology* 110:4 (2011), 411-473.
- Hunter, Michael, 'Germanic and Roman Antiquity and the Sense of the Past in Anglo-Saxon England', *Anglo-Saxon England* 3 (1974), 29-50.
- Irvine, Susan, 'The *Anglo-Saxon Chronicle* and the Idea of Rome', in: Timothy Reuter (red.), *Alfred the Great* (Aldershot, 2003), 63-78.
- Keynes, Simon, 'The Power of the Written Word: Alfredian England 871-899', in: Timothy Reuter (red.), *Alfred the Great* (Aldershot, 2003), 175-197.
- Keynes, Simon en Michael Lapidge, *Alfred the Great: Asser's Life of King Alfred and Other Contemporary Sources* (Londen, 1983).
- Pratt, David, *The Political Thought of King Alfred the Great* (Cambridge, 2007).
- VanderBilt, Deborah, 'Translation and Orality in the Old English *Orosius*', *Oral Tradition* 13:2 (1998), 377-397.